

Голові разової
спеціалізованої вченої ради
у Дніпровському
національному університеті
імені Олеся Гончара
доктору політичних наук,
професору,
завідувачу кафедри політології
Третяку Олексію Анатолійовичу

Відгук

офіційного опонента, кандидата політичних наук, доцента, доцентки кафедри міжнародних відносин і аудиту Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (м. Дніпро) Перфільєвої Анастасії Олександрівни на дисертаційну роботу Мошак Дар'ї Станіславівни «Маніпулятивні політичні комунікації як чинник політичного ризику в умовах демократизації», подану до захисту до разової спеціалізованої вченої ради у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія»

1. Актуальність обраної теми.

Наукова розробка маніпулятивних політичних дій виступає важливим елементом розвитку сучасної політичної науки. Поєднання аналізу структури політичних комунікацій та мотивації дій політичних суб'єктів зумовлюється як поточним станом політичної науки, так і тенденціями розвитку конкурентного політичного процесу. Взаємодія політичних акторів спрямована на досягнення політичних цілей, на сучасному етапі виступає є базовим елементом добору політико технологічних та комунікаційних стратегій. Маніпулювання є одним з найдавніших способів досягнення

політичної мети. Водночас попри присвячення цій проблемі великої кількості публіцистичних праць та публікацій прикладного характеру, на часі фахове академічне об'єднання наявного емпіричного матеріалу та теоретичних позицій вітчизняних і зарубіжних вчених.

Політичне змагання завжди містить елемент ризику та конкуренції, що змушує учасників політики шукати найефективніші способи представлення своєї позиції у комунікаційному просторі. При цьому можливість завдання шкоди через поширення неправдивої інформації, викривлення справжнього змісту подій, замовчування та сугестійне навіювання, виступають ознаками зловживань у демократичній політичній діяльності. У зв'язку з цим актуалізується потреба надання зваженої та критичної оцінки для практик політичного маніпулювання в умовах трансформацій, спричинених демократизацією.

Особливого значення ця тематика набуває для сучасної України, в якій демократичні інститути лише проходять період становлення. Значення політико-комунікаційних маніпуляцій на сучасному етапі політичного розвитку України посилюється воєнним станом та підступною інформаційною політикою країни-агресора. Таким чином, тема представленої дисертації набуває значної актуальності як у зв'язку із станом розробленості предмету політичної комунікації в сучасній політології, так і на основі характеру зміни політичної дійсності. Зазначене зумовлює актуальність проведеного Д. С. Мошак дослідження і водночас увиразнює його наукову новизну.

Мета дисертаційної праці Дар'ї Станіславівни полягає у встановленні значення політичних маніпуляцій як чинника ризикового розвитку сучасної політичної комунікації в умовах демократизації. Для досягнення мети в роботі окреслено низку завдань, які послідовно й вичерпно вирішуються у відповідних розділах дисертації.

Об'єктом дослідження обрано трансформація політичної комунікації в умовах політичної конкуренції. Предметне поле дослідження охоплює

особливості політичної маніпуляції як чинника ризикового розвитку сучасної політичної комунікації в умовах процесів демократизації.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації є високим, оскільки забезпечується насамперед:

- обсягом емпіричної бази, яка адекватно відображає об'єкт дослідження, та її глибокою політологічною інтерпретацією. Основу матеріалу для комплексного аналізу склали політико-маніпулятивні практики в Україні та зарубіжних країнах, кейси політико-маніпулятивних кампаній та акцій політичного маніпулювання, приклади фахової емпіричної ідентифікації масштабів політичного маніпулювання в конкурентному політичному середовищі, в основі якої покладено прагнення політичних суб'єктів змінити поведінку громадян, та специфіку функціонування самих Інтернет-засобів;

- розробкою та використанням оригінальної комплексної методики аналізу, яка уможливила реалізацію переходу від емпіричної фіксації політичних маніпуляцій до більш широких узагальнень, яке сприяє усвідомленню більш широкого значення цього явища для розвитку суспільства;

- залученням до дослідження політичних маніпуляцій даних та відомостей щодо дисфункційної ролі політичних акторів-маніпуляторів в сучасній Україні та зарубіжних країнах;

- репрезентативністю списку опрацьованих наукових джерел (189 позиції, з них 114 – іноземні роботи), які створили ґрунтовну теоретико-методологічну базу дослідження.

Успішність дисертаційної праці Д. С. Мошак також забезпечується її продуманою структурою, логічною послідовністю розділів та їх чітким формулюванням, поетапним використанням комплексної методики дослідження, що, у свою чергу, уможливлює послідовне вирішення завдань, окреслених дисертантом.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. У вступі обґрунтовано вибір теми, визначено її актуальність, чітко окреслено мету та завдання дослідження, при цьому завдання скоординовано з положеннями, які виносяться на захист, та загальними висновками; чітко зазначено об'єкт і предмет дослідження, викладено наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, наведено інформацію про апробацію результатів та структуру дослідження.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження політичних маніпуляцій як чинника розвитку політичних комунікацій» (с. 10-59) висвітлює міждисциплінарне тло політичних маніпуляцій у сучасному суспільстві, яке дозволило визначати цю діяльність як масову, звичну не лише для маніпуляторів, але й для об'єктів маніпуляції. Водночас у розділі вдалося виявити методологічні засади встановлення чинників успіху політичного маніпулювання в умовах політичної конкуренції та ефективності маніпулятивних технологій у політико-організаційному контексті на основі політологічного дослідження.

У Розділі 2 «Політико-інституційна структура та середовище реалізації ризикових політико-маніпулятивних кампаній» (с. 60-132), Д. С. Мошак пропонує й детально описує типологічні особливості передавання інформації в умовах цифровізації, які спричиняють появу середовища контролю та можливості прогнозування поведінки окремих індивідів і дрібних груп. Розглянуто маніпулятивний вплив політичних інститутів на основі неформальних імпульсів та прихованих траєкторій руху. Цінним вважаємо аргументоване зауваження дисертантки щодо маніпулятивної політико-комунікаційної діяльності як нормативної, що позначає дію політичних акторів як маніпуляторів та об'єктів маніпуляції.

У Розділі 3 «Політико-технологічне обґрунтування застосування маніпулятивних політичних комунікацій в умовах демократизації» окреслено зміст політичної маніпуляції як сукупності політико-комунікаційних та політико-організаційних дій, які забезпечують зміну поведінки

електоральних та соціальних груп, а також індивідів, які мають прагнення до політичної самопрезентації. Політичне маніпулювання тлумачиться в широкому сенсі, а саме як досягнення результату в застосуванні політичних технологій, який дає змогу стверджувати про зміну світогляду, ментальності або світосприйняття тощо. Відображено набуття результату маніпулятивних політико-комунікаційних практик у вигляді формування в цільових групах стану довіри та підтримки, а також утримання від певних дій або позицій. У розділі прогнозується включення значних масивів електорату й соціально-демографічних груп до глобальних стратегій управління та реалізації програмних положень провладних й опозиційних політичних сил (с. 141).

3. Достовірність та наукова новизна здобутих результатів передусім обумовлюється тим, що елементи наукової новизни дослідження повною мірою відображені у змісті дисертаційного дослідження і підтверджені ґрунтовними висновками дисертантки. Особливу увагу варто звернути на наступні теоретичні положення та висновки, сформульовані авторкою.

Так, офіційним опонентом позитивно оцінюється визначення політичної маніпуляції як сукупності послідовних та організованих змін групової та індивідуальної політичної поведінки на основі політико-маніпулятивної акції або політико-маніпулятивної кампанії з метою досягнення політичних цілей, зумовлених стратегічними потребами та/або ситуативними міркуваннями політичних акторів, які діють в ризиково-конкурентному політичному середовищі.

Значна увага в дисертаційному дослідженні приділяється авторкою питанням з'ясування організаційно-ресурсних вимог для здійснення політичної маніпуляції в умовах демократизації. Ними стали наявність політичного креативного центру, підсистеми формування базового політичного повідомлення (контенту), підсистеми організаційно-діяльнісного «прикриття» базового політико-маніпулятивного повідомлення, підсистеми координації зовнішньої політико-інституційної підтримки.

Розглядаючи доволі складні та дискусійні питання предмету дисертаційного дослідження, позитивною рисою дисертації вважаю приділення значної уваги тлумаченню поняття «політична маніпуляція» як чинника підвищення переваг у середовищі ризикової політичній конкуренції. Зокрема авторкою встановлено, що політична маніпуляція дозволяє приховати справжні наміри політичного актора та створити сприятливі обставини для просування його позитивного іміджу, ідей та статусних позиції в демократичному конкурентному середовищі.

Цілком виправдано метою та завданнями дослідження надано увагу антикризовому (ризикологічному) визначенню політичного маніпулювання як сукупності політико-технологічних засобів подолання негативних настроїв у суспільстві, які проєктуються на діючу владну команду. Сутність даної політичної технології полягає в тому, що влада ототожнюється з цільовою аудиторією, а саме: перебуває в ситуації кризи і страждає від неї так само, як і пересічні громадяни. Внаслідок застосування політико-маніпулятивної кампанії (окремої акції) укріплюється демократичний образ правлячої політичної групи.

Доволі цікавими в аспекті теми роботи вважаю положення авторки про критерії оцінки ризиків ефективності політичного маніпулювання, якими є глибина впливу базового політичного повідомлення (маніпулятивної тези), призначеного для переконання цільової аудиторії, очікувана зміна поведінки політичних об'єктів за визначений період часу та за визначених умов, відповідність наявних умов політичної ситуації очікуваним щодо досягнення цілей політичного актора.

Впродовж тексту дисертації, що рецензується, наявні численні схеми, які демонструють важливі положення дослідження. Це суттєво прикрашає роботу та свідчить про зацікавленість авторки в інформуванні політологічної наукової громадськості про власні спостереження практик політичного маніпулювання в Україні та зарубіжних державах.

Цілком виправданим уявляється підхід дисертантки щодо

представлення алгоритму політико-маніпулятивної кампанії, який полягає в оцінці стану та структури політико-інформаційного простору, в аналізі спроможності цільових аудиторій сприйняти базову політико-маніпулятивну тезу, оцінці ризикового впливу чинників інформаційно-комунікаційної нейтралізації політико-маніпулятивної тези, формування плану політико-комунікаційної кампанії з послідовністю поширення політико-маніпулятивної тези, апробація політико-маніпулятивної тези, масоване (інтенсивне) просування політико-маніпулятивної тези, припинення активної політико-маніпулятивної кампанії, оцінка результатів, вивчення даних каналів зворотного зв'язку, співвіднесення політико-комунікаційних та політико-організаційних ефектів політико-маніпулятивної кампанії (акції).

Актуальним уявляється представлена у роботі специфіка політичної маніпуляції в сучасній Україні у порівнянні з країнами сталої демократії. Цілком обґрунтовано встановлено такі особливі риси вітчизняних практик політичного маніпулювання як: застосування директивно-адміністративних методів поширення базових тез політичної маніпуляції, проведення активних контрманіпулятивних політико-комунікаційних кампаній (акцій), використання асиметричних політико-організаційних відповідей на політико-маніпулятивні акції та політико-маніпулятивні кампанії, використання тактик «підлаштування-зачеплення» за неманіпулятивну (стандартну) політичну кампанію, застосування креативних (раптових, імпровізаційних) політичних маніпуляцій.

Слід погодитись і з переконанням авторки в тому, що підходи до типологізації політичного маніпулювання формуються на основі основних завдань політичної комунікації в середовищі політичної конкуренції. На основі аналізу цільових чинників мотивації політико-комунікаційних дій встановлено що, політико-маніпулятивна діяльність може бути типологічно розділена на спонтанну або стихійну, організовану (заплановану) та реактивну. Відповідно до особливостей організації політичної кампанії вона

може бути розділена на масштабну, локальну, ситуативну або індивідуально-групову (адресну). (стор. 190 дисертації).

4. Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях обумовлюється, перш за все, активною апробацією результатів дисертаційного дослідження у наукових публікаціях Д. С. Мошак у фахових наукових виданнях України (3 статті) та за її межами (1 стаття), в опублікованих тезах доповідей дисертантки (3 доповіді) на науково-практичних конференціях та ін. Наукові здобутки авторки підтверджуються та повною мірою відображаються в її наукових публікаціях.

5. Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Дисертаційному дослідженню, що рецензується, притаманні й деякі дискусійні положення, з якими важко погодитись.

1. У дослідженні Д. С. Мошак наявний ґрунтовний огляд міждисциплінарних основ дослідження політичного маніпулювання. Разом з тим, доцільним було б викласти авторську позицію стосовно методів нейролінгвістичного програмування (НЛП), які є найбільш ефективними засобами психологічного впливу на індивідуальну та масову свідомість. Це також дало б змогу включити до структури дослідження індивідуальний рівень політичного маніпулювання, який властивий окремим політичним особистостям і лідерам тощо.

2. Також доцільно було б сформулювати схему типових варіантів відповідей на ризики застосування політичного маніпулювання в рамках певної концепції. Зокрема, в українському політологічному дискурсі таку концепцію розробив професор Кривошеїн. За наявності типів та ознак політичних ризиків, можна було б конкретизувати політико-маніпулятивні впливи та їх наслідки для суспільства.

3. У дисертації значна увага приділяється викликам та загрозам з боку політико-маніпулятивних практик для розвитку демократії. Водночас, на нашу думку, доречним було б пов'язати конкретні кейси політико-

маніпулятивних кампаній з етапами демократизації та політичної трансформації. Для цього необхідно було хоча б побіжно викласти думку авторки стосовно концептуальної перспективи політичної транзитології, а також тих етапів демократичного транзиту, які вже пододала Україна.

4. Крім того, дисертація розглядає організаційні, структурні та типологічні елементи політичного маніпулювання. Разом з тим, постулюючи негативний вплив політико-маніпулятивних акцій та кампаній, дисертантка залишає поза увагою нормативно-правовий контекст наслідків політичного маніпулювання. Його розгляд дозволив би більш конкретно вказати на ознаки політико-маніпулятивних дій. Також нормативні аспекти політичного маніпулювання дали б змогу побачити ефективні засоби протидії російській інформаційній агресії, як в Україні, так і на міжнародному рівні.

6. Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. Вищенаведені спірні положення мають дискусійний характер і не впливають на належний рівень дисертації на здобуття наукового ступеню доктора філософії, що рецензується. Спірність окремих положень, про які мова йде вище, притаманна будь-якій креативній роботі, зокрема науковій роботі, представлений на здобуття наукового ступеню доктора філософії із зазначеного напрямку дослідження. Тому авторці пропонується в подальшому здійснити творчий пошук науково-аргументованих відповідей на висловлені запитання та спірні положення даної роботи. Висловлені зауваження не стосуються основних положень дисертації, не ставлять під сумнів наукову новизну, теоретичну та практичну цінність роботи, особистий внесок автора, ґрунтовну методологічну базу, глибину та об'єктивність проведеного аналізу, достовірність отриманих результатів.

Дисертація Мошак Дар'ї Станіславівни на тему «Маніпулятивні політичні комунікації як чинник політичного ризику в умовах демократизації» є самостійною, комплексною, завершеною працею, що

містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які

розв'язують поставлені наукові завдання. Тому, за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю і достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертанткою наукових працях, а також за оформленням дисертація відповідає вимогам, які встановлені у Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 і які висуваються до дисертацій доктора філософії. Мошак Дар'я Станіславівна як авторка цієї дисертації заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія.

Офіційний опонент

кандидат політичних наук, доцент,
доцентка кафедри
міжнародних відносин і аудиту
НТУ «Дніпровська політехніка»
(м. Дніпро)

Анастасія ПЕРФІЛЬЄВА

Підпис офіційного опонента засвідчую:

Перший проректор
НТУ «Дніпровська політехніка»
(м. Дніпро)

Артем ПАВЛИЧЕНКО

